

REISZ T. CSABA

SZEPESVÁRALJAI HÄNDEL VILMOS NEMESSÉGE

Nagy örömmel teszek eleget a *Fons* főszerkesztője kérésének, hogy a forrásközlő folyóirat 25. évfolyamának tiszteletére mint egykori — első, 1994 és 1998 közötti — főszerkesztő a lap profiljába illeszkedő tanulmánnyal szerepeljek az ünnepi kötetben. 1993-ban a Levéltáros Hallgatók Egyesülete olyan folyóiratot alapított, amely az egyetemista és pályakezdő történészek és levéltárosok számára kívánt igényes és színvonalas szakmai megnyilvánulási lehetőséget biztosítani. A folyóirat névadója kedves tanárunk, a lapot kiadó mostani alapítvány elnöke, Oborni Teréz volt, és ugyancsak ő kezdeményezte, hogy a lap főszerkesztője — mint felsőbb éves levéltáros hallgató — én legyek. A szerkesztőség összetételét hamar úgy alakítottam, hogy az ifjak közül a legjobb maradjon csak mellettem, akinek aztán 1998 után a lap főszerkesztését átadtam. Döntésem helyességét mutatja — és ez nem *captatio benevolentiae*, hanem egyszerű tény —, hogy ma is ő irányítja a lap kiadását.

A *Fons* indulásakor azzal biztattuk egymást, hogy az első három kritikus évet kell átvészelni, és utána a lap már megy majd a maga bejáratott útján. Az első évfolyam 2. számában egy háromrészesnek induló, bár végül csak két részig jutó historiográfiai tanulmányhoz választottunk borítóképet, a Belitzky János szerkesztésében megjelenő *Történetírás* című folyóirat (1937–1939) állandó címlapemléképét, Ligeti Miklós Anonymus-szobrának grafikáját. Szerkesztők és szerzők, egy majdnem baráti társaság, magunk között akkor azt mondogattuk, reméljük, hosszabb életű lesz a mi lapunk, mint az a folyóirat volt. Az, hogy most a 25. évfolyamunkat ünnepelhetjük, kellően megnyugtathat bennünket és az olvasókat is: jó célokat választottunk, és azok megvalósítása jó kezekben van.

***

Az Országos Levéltár Levéltára (Y szekció) őrzi az 1875-től keletkezett levéltári ügyiratokat. A fond népszerű a családtörténészek körében, mert a polgári korszakban igen sok nemességi, származási ügyben adott hivatalos szakvéleményt a levéltár. Az iratok ugyanakkor az intézmény- és a szervezettörténet kutatásához is számos egyedülálló információt nyújthatnak, ezért egy-egy levéltáros életpályájának vagy szakmai tevékenységének kutatója is igényel adatot — jellemzően a személyi anyagot — belőlük. A szekció referenseként végzett munkámban az

utóbbi idők legérdekesebb ilyen kollegiális kérdése Händel Béla levéltárosra vonatkozott, akiről olyan kevés információ volt fellelhető, hogy a kutatóban az is felmerült, hogy ő valójában nem is létezett. Az ötlet súlyossága miatt szükséges volt a lehető legkörültekintőbb kutatásokat végezni nekem is, ennek során rajzolódott ki a szepességi Händel család és annak nemességszerző tagja, Vilmos élettörténete.

Egyetlen rövid életrajz

Händel Vilmos (1837–1925) több mint hat évtizeden keresztül volt a selmecebányai német–magyar evangélikus gyülekezet lelkésze. Az általános életrajzi lexikonok nem emlékeznek meg róla, és csak azért nem ment teljesen feledésbe személye, mert írói tevékenységével bekerült a magyar írók Szinnyei József — majd folytatásaként Gulyás Pál — által összeállított panteonjába.

Händel kortársa, Szinnyei József könyvészeti és önéletrajzi adatok alapján írta meg a szócikket.¹ Eszerint Vilmos Szepesváralján, 1837. február 2-án született, ötéves korában elveszítette édesapját. Középiskolai tanulmányait szülőföldjén kezdte, majd Nyíregyházán, Miskolcon tanult, végül Eperjesen fejezte be, ahol teológiai tanfolyamot is végzett. A hitjelölti vizsga letétele után Felsőláncon Lánczy Jakabnál nevelősködött, majd 1859–1860-ban a jénai és a hallei egyetemen tanult. 1861-ben a berlini, a bonni, a göttingeni, a heidelbergi, a baseli, a zürichi és a müncheni egyetemeket látogatta végig, majd az év végén Miskolcon lett káplán. 1862 februárjában a selmecebányai német–magyar egyház a lelkészévé választotta, állását április 2-án foglalta el. Több évtizeden keresztül volt a gyülekezet lelkésze, egyúttal a városi líceum tanára, később esperes és főjegyző. Programot készített a selmecebányai líceumban felállítandó tanítóképzőről (1881), evangélikus egyházi lapokban, valamint hitéleti tárgyú rövidebb műveket publikált.² Ez a szócikk a kizárólagos alapja a korabeli és a modern életrajzi ismertetéseknek, a család történetére vonatkozóan további adatok nem nagyon ismertek.³

---

1 Händel Petrik Gézához beküldött két fóliónyi adatközlése 1877. évi tankönyvéről (Selmecebánya, 1879. augusztus 13.) elérhető a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában (tévesen önéletrajzként minősítve, jelzete: V.4713/465.; <http://resolver.pim.hu/bib/PIM1214924>).

2 *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái*. IV. Bp., 1896. 565–566. h.

3 Így pl.: Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon (<http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=1122>; néhány új adattal); *Praznovszky Mihály*: Mikszáth Kálmán tanárai. In: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, XXIII. Szerk.: Szvircesk Ferenc. Salgótarján,

Gulyás Pál kiegészítése szerint az 1916-tól szepesváraljai Händel vagy Haendel Vilmos Pál 1925. december 26-án Selmecbányán hunyt el, főesperes és egyetemes evangélikus egyházi főjegyző volt, 1903-ban megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét, Selmec- és Bélabánya díszpolgára volt. A szócikk irodalmi működésének újabb eredményeit is megemlíti. Gulyás Pál ugyancsak szerepelteti egyik fiát, Vilmos Lajos Viktort (*1874) és unokáját, Vilmost (*1903). Mivel ez a gyűjtés az 1993. évi megjelenéséig csak cédulán volt kutatható, adatai nem hasznosultak a publikációkban.⁴

Felmenők, rokonság

Geduly Henrik nyíregyházi evangélikus püspök Händel halálakor hosszabb — de további adatokban nem igazán bővelkedő — portréban mutatta be a lelkész életét. Családi háttéréről azt emelte ki, hogy „a szepesi némettség egyik németajkú, de izzó magyar érzésű kultúrközpontján, Szepesváralján született 1837. febr. 2-án. És ennek a szépséges tájnak a mély benyomásai s a gyermekkorában ott felszívott érzések kísérték őt egész életén át”. Apját képfestőnek említette a szerző.⁵ Händel magyar nemességet kérő felterjesztésében (1914) csak annyit említett meg, hogy „édesatyám ugyanott [Szepesváralján] a középosztályú polgári társadalomhoz tartozó iparos volt”.

Händel Vilmos felmenőire vonatkozó adatokat a szepesváraljai evangélikus gyülekezet 1783–1944 között vezetett keresztelési, házassági és halotti anyakönyveiben lelhetünk fel.⁶ A kutatást nehezíti, hogy a neveket nem következe-

1999. 153–179. p. (vonatkozó rész: 171–172. p.). *Csáky Károly*: Jeles elődeink. 130 kisportré az egykor Hontban tevékenykedő neves személyekről. Dunaszerdahely, 2002. 60–61. p. *Uő*: Híres selmecbányai tanárok. Dunaszerdahely, 2003. 80. p. *Uő*: Irodalmi kapcsolatok, I. Dunaszerdahely, 2004. 71–72. p.

4 *Gulyás Pál*: Magyar írók élete és munkái. Új sorozat. S. a. r. Viczián János. XIII. Bp., 1993. 1–3. h.

5 *Geduly Henrik*: Szepesváraljai Haendel Vilmos (1837–1925). In: *Evangélikusok Lapja*, 12. (1926) 21. sz. 162–164. p.

6 A szlovákiai evangélikus némettség Pozsonyban őrzött matrikuláit a mormonok 1995-ben a Nürnbergi Állami Levéltárban vették mikrofilmre, ezeket a Magyar Családtörténet-kutatók Egyesülete egyik első alelnöke, ma is aktív tagja, Hatvany Csaba által kifejlesztett FS-Tools program segítségével kutattam. Filmszámok: 7994583 (keresztelés, 1783–1887, első felvétel: 599.; házasság 1783–1886, első felvétel: 808.), 8284322 (halálozás, 1783–1944, keresztelés

tesen írták, így a Hendl, Hendel, Haendel — és valószínűleg Hen(n)el, Haenel — vezetéknevű személyek is a kiterjedt rokonsághoz tartozhattak.⁷ Az 1783 előtti házassági és keresztelési események nem ismerete miatt valamennyi családi költék nem volt feltárható, és ez a magállapítás vonatkozik a Kirchmayer család kapcsolataira is. Az összegyűjtött személyek között az egyenes ági felmenők félkövérrel szerepelnek.

A Händel család az anyakönyvezés előtti időkben is már bizonyosan Szepesváralján (németül Kirchdrauf, ma Spišské Podhradie, Szlovákia) élt. A gyülekezeti anyakönyvekben feljegyezték, hogy az idősebb **Händel Kristóf** süveges mester (pileo) 64 évesen 1803-ban, felesége, Händel (lánykori nevén valószínűleg **Kirchmayer) Dorottya** pedig 1819-ben, 74 éves korában halt meg, tehát a férj 1739, a feleség 1745 körül születhetett.

Az ő gyermekük lehetett Händel Kristóf János süveges (∞? Ratskó Dorottya, gyermekeik: Márton és Dániel, 1783–†1786/1785; Mihály, 1788–†1789; Anna Mária, 1790), az 1769 körül született János (†1819), illetve az 1770 körül született ifjabb **Kristóf** süveges, aki feleségül vette **Garay Katalint**.⁸ E házasságban nyolc gyermek született: Kristóf János (*†1795), József János (*1796), István (*1797), Anna Dorottya (*1800–†1801), Sámuel Kristóf (*1804–†1805), **Péter Pál** (*1806. máj. 4./*5.), Károly Kristóf (*1809–†1812), András Lajos (*1813). A gyermekek keresztszülei a Kirchmayer lányt feleségül vevő Marschalkó Sámuel varga (sutor), Lux Sámuel mészáros (lanio), Kellerné Kuntz Anna, majd Kellerné Alex Mária, Keil Tóbiás (kék)festő (tinctor) voltak. Az ifjabb Händel Kristóf 48 éves korában, 1818-ban hunyt el, a vár alatti temetőben helyezték végső nyugalomra. Felesége, Garay Katalin 1831. március 1-jén 63 éves korában halt meg, tehát 1768 körül született.

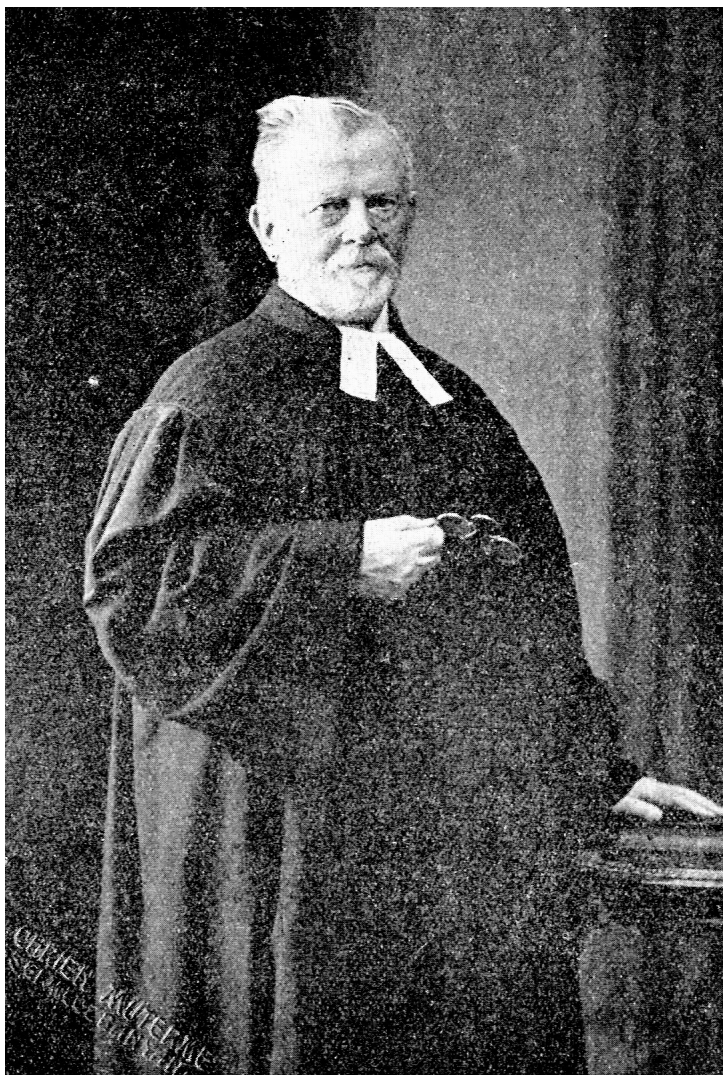
Ugyanebben az időben **Kirchmayer Jakab** varga és **Scholtz Katalin** házasságában született Zsófia (*1768 k., ∞1786 Marschalkó Sámuel), Jakab (*1772 k.–1834, ∞1799 Weiszer Dorottya, gyermekeik: András, 1801–†1804; Mária Zsuzsanna, 1803; János, 1806; Pál Károly, 1808–†1809; Károly, 1810; Jakab Vilmos, 1813–†1818; Mária Charlotta, 1815), Katalin (*1777 k., ∞1797 Progner János), Anna Dorottya (*1785–1819; ∞1808 Händel Jakab, gyermekeik: János Jakab,

---

1887–1944, házasság 1887–1944). Valamennyi adat pontos filmkockaszámának megadásától a teljes anyag kis terjedelme miatt eltekintek, a dátum alapján azok könnyen visszakereshetők.

7 A tanulmányban a címekben előforduló alakok kivételével egységesen a Händel névalakot használom.

8 ∞ = házasság (házastárs nevével), * = keresztelés (egyenesági felmenőknél pontos dátum), † = halálozás éve

Händel Vilmos evangélikus lelkész

(Chrien [Gyula] műterem felvétele, Selmecbánya, 1909–1910 körül; Közölte: 1913. évi Képes Luther-Naptár. Szerk.: Hetvényi Lajos – Scholtz Ödön. II. Sopron, 1912. 85. p. Képes Luther-Naptár az 1927. közönséges évre. Szerk.: Hetvényi Lajos. Sopron, 1926. 112. p.

1809; Johanna, 1813; Dániel Lajos, 1816) és **József** (*1787. márc. 18./*19.), a bejegyzés szerint a legkisebb fiú, tehát több gyermekük volt, akik még az anyakönyvezés előtt születtek meg. Jakab 71 éves korában, 1803-ban hunyt el, tehát 1732-ben születhetett.

Händel Pál varga és **Muszka Zsuzsanna** házasságában öt gyermek ismert: Pál (*1783, ∞1804 Molitor Katalin, gyermekeik: Pál Mihály, 1807–†1810; Sámuel, 1809; Péter Pál, 1811; Charlotta, 1813–†1814; János Vilmos, 1815; Amália, 1817; Julianna Katalin, 1819), Jakab (*1785–1830, ∞1808 Kirchmayer Anna Dorottya, gyermekük Johanna), **Mária** (1789. jún. 1./*2. — 1835, ∞1808 Kirchmayer József), Anna (*1791) és Zsuzsanna (*1795–†1796). Händel Pál 72 éves korában, 1822-ben, özvegye, Muszka Zsuzsanna 79 éves korában, 1832. január 28-án hunyt el. Nem találtunk adatot arra, hogy Händel Pál varga milyen rokonságban állt a fent említett idősebb Händel Kristóffal, aki talán idősebb testvére vagy nagybátyja volt.

Kirchmayer József 22 éves varga és **Händel Mária** 1808. október 16-án házasodtak össze, a vőlegény egyik tanúja Jakab nevű testvére, a menyasszony tanúi édesapja és testvére, mindketten Henel (!) Pál voltak. E házasságban született Sámuel Károly (*1809–†1811), **Johanna Mária** (*1811. október 2./*3.), Charlotta (*1813), Pál Károly (*1815), Pál Sámuel (*1818), Zsuzsanna Amália (*1820), János Lajos (*1823).

Händel Péter Pál festő (tinctor) 1830. október 30-án feleségül vette **Kirchmayer Johanna** 19 éves hajadont. Az esküvő tanúi voltak a vőlegény részéről Händel István testvér és Lux Mihály, a feleség részéről Kirchmayer Jakab apai nagybácsi (patruus) és Kirchmayer József, az édesapja. Gyermekeik voltak Johanna Amália (1833) és Pál Vilmos, aki 1837. február 2-án született és február 4-én keresztelték meg. A 36 éves helybeli polgár festőmester édesapa 1841. augusztus 31-én tüdővészben elhunyt, szeptember 2-án temették el.

Család, leszármazottak

E tanulmány kereteit meghaladja a leszármazottak életútjának összefoglalása, ezért most csak a szűk család, a gyermekek és az unokák alap életrajzi adatait adom közre. Forrásul szolgáltak a selmecbányai egyházi anyakönyvek a Family Search oldalán (www.familysearch.org), az állami anyakönyvek adatbázisa a Magyar Családtörténet-kutatók Egyesülete honlapján (www.macse.hu), az Országos Széchényi Könyvtár (dspace.oszk.hu) és a Debreceni Református Kollégium

(www.hungaricana.hu) gyászjelentés-gyűjteménye, valamint az evangélikus anyakönyvek adatbázisa, az Őskereso (www.oskereso.hu).

Händel Vilmos 1867. november 11-én kötött házasságot Selmecebányán a helybéli Heincz Viktóriával.⁹ Viktória Otília (Selmecebánya, 1844. szept. 5./*7.) édesapja Heincz Ádám cs. kir. hadnagy, édesanyja Scharff Lajos kereskedő és Todt Rozina lánya, Rozina Hermina Emília (1817–?) volt.

Händel 1925. december 25-én hunyt el Selmecebányán. „A felvidéki magyarság egyik erős oszlopa dőlt ki az élők sorából. Karácsony első napján Selmecebányán elhunyt idős Haendel Vilmos evangélikus íőesperes. Kilencvenéves korában szenderült jobblétre a felvidéki evangélikus magyarok mindvégig izzó hazafias prédikátora, akihez még a cseh zsarnokság sem mert hozzányúlni. Haendel főesperes halála a Felvidék egész magyarságát gyászba borította”.¹⁰ Két nappal később temették el, sírja a Kopogtató mögötti evangélikus temető bejáratához közel, a 6. parcellában található.¹¹ Özvegye nem sokkal élte túl, 1926. április 25-én lányánál Diősgyőrött hunyt el, és férje mellé temették április 29-én.¹²

A házaspárnak négy gyermeke született: Béla (Adalbert, 1868. júl. 4., aznap megkeresztelték, másnap meghalt); Vilmos Viktor Lajos (1874. júl. 29./*aug. 23.); Valéria Emília (1878. nov. 7./*dec. 4.) és Béla Emil Hugó (1880. nov. 13./*29.).

Vilmos Viktor Lajos 1900. augusztus 21-én Budapesten feleségül vette Schönoa Máriát.¹³ A feleség családja zágrábi eredetű. Senoa (Schenoha, Šenoa, Schenoa) Alois Gaspar Vjekoslav (1805–1878) és Rabats Terézia (1813–1847) házasságában négy gyermek született, August (1838–1881), Teodor (1841–1843), Julije (1845–1897) és Aurel (1846–1914). Aurél felesége jeddi Fejér Ilona (1852–

---

9 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K 20 Őfelsége Személye körüli M. Kir. Minisztérium, Elnöki iratok (a továbbiakban K 20) 1918–384. (2142/1916).

10 A felvidéki magyarság gyásza. In: 8 Órai Ujság, 11. (1925) 295. sz. 8. p. (dec. 31.). Magyarság, 8. (1927) 194. sz. 4. p. (aug. 28.). Gyászjelentése: <https://dspace.oszk.hu/handle/123456789/265431#>

11 Halálozás. In: Evangélikusok Lapja, 12. (1926) 2. sz. 15. p. (jan. 10.); Csáky, 2004. 7. p. Megemlékezések: *Geduly*, 1926. –i: Szepesváraljai Händel Vilmos. In: Képes Luther-Naptár az 1927. közönséges évre. Szerk.: Hetvényi Lajos. Sopron, 1926. 112–113. p. Meghalt az utolsó magyar evangélikus lelkész Selmecebányán. In: Prágai Magyar Hírlap, 5. (1926) 2(1040). sz. 13. p. (jan. 3.): „Händel Vilmost az ő bányavárosa egyik tipikus álákja szállt a sírba, a magyar kultúrellet pedig régi vezéremberét könnyezte meg a selmecí nagyharang bús akkordjaival, a magyar egyház pedig eltemette benne az utolsó magyar evangélikus papot.”

12 Magyarság, 7. (1926) 96. sz. 9. p. (ápr. 29.). Halálozás. In: Evangélikusok Lapja, 12. (1926) 19. sz. 151. p. (máj. 9.). Halálozás. In: Harangszó, 17. (1926) 20. sz. 168. p. (máj. 16.).

13 Házasság. In: Budapesti Hírlap, 20. (1900) 228. sz. 6. p. (aug. 21.).

1915), gyermekeik voltak: Mária Ilona Terézia (Budapest, 1879. máj. 8./*25), Ilona Amália Mária (Budapest, 1883. júl. 10./*25.) és Margit. Schenoa Mária 1939. október 28-án hunyt el Debrecenben, két nap múlva a nagyerdei temetőben evangélikus szertartással helyezték végső nyugalomra. A házaspár gyermekei: Händel Mária Viktória Anna (Debrecen, 1901. aug. 14. 1∞1920 Olsavszyk Gyula /Debrecen, 1887/; gyermekük: Olsavszyk Gyula; 2∞Pajor Győző, gyermekük: Klára) és Vilmos (1903. nov. 22. Debrecen, ∞Winckler Anna).

Valéria előbb Király Ernő (gyermekük: Edit, *1902, ∞Széky István, gyermekük Judit), majd Zsoldos István (†1953 k.) — 1925-től a vasgyár igazgatója — felesége lett, utóbbival Diósgyőrött éltek.

Béla Emil Hugó 1910. augusztus 20-án vette feleségül Heincz Dórát. E házasságban három gyermek született, Gedeon (1911–1930),¹⁴ Gábor (1913–1948 után) és Béla (1917–1945 körül) — ő volt az Országos Levéltár munkatársa, életrajzi adatainak kutatása inspirálta ezt a cikket. Az akkor már özvegy Béla Székesfehérváron, 1948. szeptember 25-én hunyt el.

Tanulmányok, irodalmi munkásság

Szinnyei szerint Händel a szülőföldjén, Nyíregyházán, Miskolcon, majd Eperjesen végezte középfokú tanulmányait, az utolsó helyszínen teológiai tanfolyamot is végzett.¹⁵ A Wikipédia szerint a szülőföldjén két grammatikai osztályt és 1848/49-ben magánúton a szintaxis első osztályát végezte el.¹⁶ Az 1857/58. tanévben az eperjesi kollégium növendékeként elnyerte a Róth–Teleki-féle 40 forintos ösztöndíjat, amelyet évente 60 evangélikus főiskolai növendéknek osztottak ki a pozsonyi, eperjesi, késmárki, soproni, selmeci, szarvasi és roznói iskolákban.¹⁷

A 22 éves ifjú 1859. november 4-én a jénai egyetem teológiai fakultására, majd innen továbbmenve a hallei egyetem teológiai karára iratkozott be 1860.

---

14 Magyarország, 11. (1930) 229. sz. 13. p. (okt. 9.).

15 A Ferenc József-rend lovagkeresztjének adományozására vonatkozó előterjesztés nem Miskolcot, hanem Szolnokot adja meg egyik tanulmányi helyszíneként, nyilván tévesen.

16 A szócikkben (https://hu.wikipedia.org/wiki/Händel_Vilmos) megadott forrásokban ez az információ nem szerepel, így nem világos, honnan vették ezt az adatot.

17 A Róth–Telekiféle ösztöndíjak (stipendiumok). In: Politikai Ujdonságok, 4. (1858) 21. sz. 245. p. (máj. 27.); Pesti Napló, 9. (1858) 102–2488. sz. 2. p. (máj. 28.).

október 13-án.¹⁸ Az egyetemi anyakönyvek szerint elhunyt apja Färber (kelmefestő) volt. Halléból 1861. április 25-én hazament.¹⁹ Bár életrajza szerint 1861-ben még hét német és svájci egyetemet is meglátogatott, azokra nem iratkozott be hallgatóként.²⁰

Irodalmi munkássága kiegészítendő néhány adattal. 1867-ban részt vett az új váci gyülekezet adósságainak csökkentése érdekében tervezett *Rajzok a magyar protestantizmus történetéből* című kötet elkészítésében, Tornynos Pálnak a váci evangélikus gyülekezet történetét tárgyaló tanulmányát, valamint Győry Vilmos Bethlen Gábor-tanulmányát fordította németre.²¹ 1877-ben egyháza történetét írta meg a középiskolák felsőbb osztályai és a tanítóképzők számára.²² „Tankönyvül egyelőre csakis Selmecen s két tanítói képezdében használtatik. Reményilem, hogy Szarvas és Pest legközelebb fogja befogadni” — írta Händel 1879-ben Petrik Géának.²³ 1878-ban könyvismertetése jelent meg, 1890-ben pedig az akkor elhunyt bányai püspök emlékkönyvét szerkesztette.²⁴ 1903-ban lefordította Luter kis kátéját és cikket írt a nőegyesületekről (alapítója és 1873-tól titkára volt a

---

18 *Szögi László*: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon, 1789–1919. / Ungarländische Studenten an den deutschen Universitäten und Hochschulen, 1789–1919. Bp., 2001. 4557., 6630. tétel.

19 *Szlávik Máttyás*: Századunk magyar hallgatói a halle-wittenbergi egyetemen. In: *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, 43. (1900) 34. sz. 542. p. (aug. 26.).

20 A Ferenc József-rend lovagkeresztjének adományozására vonatkozó előterjesztés a bonni helyett a londoni egyetemet adja meg, nyilván tévesen. Händelnek a magyar nemesség elnyerését követően a nemesi oklevélhez benyújtott adatszolgáltatása szerint egy nyári szemeszteren látogatta meg a német és svájci egyetemek teológiai előadásait.

21 *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, 10. (1867) 52. sz. 1686. p. (dec. 29.).

22 A keresztyén egyház története. A középiskolák felső osztályai és a tanítóképezdék növendékei számára. Irta Hasé, Hagenbach stb. nyomán Handler Vilmos, ev. németmagyar lelkész és lycealis tanár Selmecen. Ára 80 kr. o. é., kapható a szerzőnél. Nyomtatott Selmecen, 1877. Ismertetése *Zs. M-től*: *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, 21. (1878) 14. sz. 435–436. p. (ápr. 7.).

23 Vö. az 1. lábjegyzettel.

24 Még néhány szó az új testamentum új fordításához. In: *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, 22. (1879) 6. sz. 176–177. p. (febr. 9.). Emléklapok. Kegyelete jeléül kiadta a bányai ág hitv. ev. egyházkerület néhai Szeberényi Gusztáv szeretett püspökének emlékére. Szerk.: Händel Vilmos. Bp., 1890.

selmeci evangélikus nőegyletnek).²⁵ 1911-ben a selmecebányai evangélikus elemi népiskola számára tantervet és utasítást állított össze.²⁶

Lelkész és tanár, közéleti személyiség

Händelt Máday Károly, a tiszai kerület frissen megválasztott püspöke hívta maga mellé Miskolcra, ahol segédlelkész volt 1861–1862-ben.²⁷ 1862 elején a selmecebányai német–magyar gyülekezet hívta meg lelkésznek, április 2-án foglalta el hivatalát, amit 89 éves koráig, haláláig, 63 éven át betöltött.

Nekrológja szerint Händelt „a budapesti német és a soproni gyülekezet is meghívja lelkészének, de ő szerényebb javadalmazása mellett is hűséggel ott maradt, ahova örállónak első ízben választották”.²⁸ Árnyalja ezt a képet, hogy 1874 elején ő is pályázott a pesti hitszónoki állásra, de azt nem nyerte el.²⁹ 1885-ben a Győry Vilmos halálával megürült pesti lelkészi állásra nem írtak ki pályázatot, Bachat Dániel budapesti esperes csak négy lelkészt, közöttük Händelt hívta meg próbaszónoklatra, de ő nem utazott fel a fővárosba a meghallgatásra.³⁰ Az egyházkerület egyházi jegyzője volt 1885-től, később is újraválasztották.³¹ 1885-től a gyárhonti egyházmegye alesperese, 1888-tól főesperese lett.³²

1890-ben elhunyt a bányai kerület püspöke, Szeberényi Gusztáv. A püspökválasztást a sajtón keresztül zajló korteskedés próbálta befolyásolni, eszerint Händel

-
- 25 Kimutatás a selmeci ev. nőegylet 1873-ik évi működéséről. In: *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, 17. (1874) 19. sz. 603. p. (máj. 10.). Händel Vilmos: Az evangéliumi nőegyesületekről. In: *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, 46. (1903) 41. sz. 648–650. p. (okt. 10.).
  - 26 Tanterv és utasítás az ág. hitv. evang. elemi népiskola részére. Közrebocsátja az egyetemes közgyűlés határozata alapján Händel Vilmos mint megbízott szerkesztő. Selmecebánya, 1911. 97 p.
  - 27 MNL OL K 20. 1903–579. „Händel Vilmos legfelsőbb kintüntetése tárgyában”. *Szendrei János*: Miskolcz város története és egyetemes helyiratai IV. Miskolcz város története, 1800–1910. Miskolc, 1911. V. Egyházi élet, 389. p. Máday 1861. szeptember 4-én avatta őt lelkésszé a nemesi oklevelét igénylő 1917. évi kérvénye szerint.
  - 28 Képes Luther-Naptár, 1927. 112. p.
  - 29 Rövid hírek. In: *Fővárosi Lapok*, 11. (1874) 48. sz. 210. p. (febr. 28.).
  - 30 Próba-szónoklat. In: *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, 28. (1885) 45. sz. 1439. p. (nov. 8.); A pesti magyar evang. egyház. In: *Budapesti Hírlap*, 5. (1885) 315. sz. 5. p. (nov. 16.).
  - 31 A bányai evang. egyházkerület. In: *Fővárosi Lapok*, 22. (1885) 228. sz. 1479. p. (szept. 25.).
  - 32 *Zoványi*, i. m.

Vilmos volt az egyik — vagy éppen egyetlen alkalmas — jelölt.³³ Mivel a hírlapi cikkek nem segítették Händelt a püspökség elérésében, az év végén lemondott a jelölésről, és végül Sárkány Sámuel lett a püspök, akinek a beiktatásakor Händel szolgáltatta az úrvacsorát.³⁴

Händelt 1891-ben a Luther társaság (1886) igazgatótanácsába választották.³⁵ 1891 decemberétől az országos evangélikus zsinaton a bányakerületi püspökség, honti esperesség képviselőjeként szerepelt, majd egyházi jegyzőül, továbbá a tanügyi bizottságba is megválasztották. 1892. május 23-án Zoch Pál azon felszólalása ellen emelt szót, hogy a tót nép vallásosabb volna a más nyelvűeknél. A zsinaton megjegyzték, hogy „a fiatal, jóképű Händel Vilmosnak van a legjobb hangja”.³⁶ 1893-ban ismét kerületi képviselőnek, 1894-ben végleges jegyzőnek választották meg, 1897-ben az egyetemes konventen főjegyző és az alkotmány- és jogügyi bizottság tagja lett, 1899-től az egyetemes törvényszék egyházi tagja.³⁷ 1902-ben a Magyar Protestáns Belmisszió Egyesület alelnökévé választották, e tisztségét 1905-ig töltötte be.³⁸

Händel lelkészi feladatai közé tartozott a gyülekezet iskoláinak személyzetéről gondoskodni, többször is írt ki pályázatot: 1873-ban a vegyes alelemibe tanítói állásra „szakismerettel és orgonálási ismeretekkel” bíró jelöltnek; 1877-ben a felső leányiskolába tanítónői állásra magyar és német nyelvben, zenében és fran-

-
- 33 „A felvidékről írják lapunknak: Közzeledik már a bányakerület ev. színódusának ideje, s napirenden van a püspöki szék betöltése. Eddig feltűnő egyhangúsággal csak egy jelöltet emlegetnek: Händel Vilmos selmecebányai lelkészt és nagyhonti főesperest, ki az egyházkerület főjegyzői teendőin kívül most a püspöki agendákat is végzi. Händel valóban legalkalmasabb jelölt: mint történetíró s elsőrendű egyházi szónok, mint buzgó vallástanár és esperességi kerületében az iskolaügy reformátora tevékenységének eddigi mezőin mindenütt mély nyomokat hagyott hátra. Hazafisága rendíthetetlen, tekintélye s népszerűsége nagy, koránál, testi erejénél fogva pedig fényes állásában munkabírással sok szolgálatot tehet az egyháznak és a nemzetnek.” A bányakerületi püspökválasztás. In: Budapesti Hírlap, 10. (1890) 257. sz. 3. p. (szept. 18.).
- 34 Ki lesz Szeberényi utódja? In: Budapesti Hírlap, 10. (1890) 261. sz. 6. p. (szept. 22.). Püspökválasztás. In: Pesti Hírlap, 12. (1890) 304. sz. 5. p. (nov. 5.). A bányakerületi ev. püspök beiktatása. In: Budapesti Hírlap, 10. (1890) 346. sz. 9. p. (dec. 18.).
- 35 A Luther-Társaság története. Szerk.: Kayser Szilárd. Bp., 1940.
- 36 Az ágost. evangélikus egyház zsinata. In: Pesti Hírlap, 14. (1892) 133. sz. 5. p. (máj. 13.).
- 37 A Luther-társaság. In: Budapesti Hírlap, 11. (1891) 264. sz. 3–4. p. (szept. 26.). A bányai ev. egyházkerület közgyűlése. In: Magyar Ujság, 6. (1897) 292. sz. 5. p. (okt. 21.). Az ágostai hitv. evangélikus egyház egyetemes konventje. In: Magyar Ujság, 6. (1897) 293. sz. 5. p. (okt. 22.). Protestáns gyűlések. In: Budapesti Hírlap, 19. (1899) 291. sz. 3. p. (okt. 20.).
- 38 Protestáns egyházi és iskolai lapok, 45. (1902) 39. sz. 634. p. (szept. 28.); Protestáns egyházi és iskolai lapok, 48. (1905) 46. sz. 728. p. (nov. 12.).

cia nyelvben jártas jelöltnek; 1884-ben az elemi leányiskola felső három (IV–VI.) osztályába tanítói állásra, magyar és német nyelvismerettel bíró jelöltnek, 1894-ben munkatanítónői állásra.³⁹

Nem csak saját közösségére fordított figyelmet, az ország más evangélikus gyülekezetének vagy intézményének támogatására is gondolt. 1874–1875-ben pénzbeli adománnyal támogatta a pesti protestáns árvaházat.⁴⁰ A selmeci hittársak között 1879-ben a szegedi vízkárosult evangélikus egyház és lelkész részére küldött 15 Ft-ot.⁴¹ 1892-ben a felvidéki ínség enyhítésére megindult országos gyűjtésben a bakabányai elemi iskola körében adományozott.⁴² A lelkész több alkalommal számolt be evangélikusok alapítványairól, (Czipszer Sámuel, Hell Adalbert, Scharff Nándor, Tibély Vilmos) hagyatékairól, hogy ösztönzést adjon másoknak is az ilyen kegyes rendelkezések követésére.⁴³

Händel több évtizeden keresztül volt a selmecbányai líceum óraadó tanára, ahol vallástani órákat oktatott. A VII. és VIII. évfolyamon „ész- és lélektan”, keresztény hit- és erkölcstudományt és egyháztörténetet tanított, utóbbit az általa 1877-ben kiadott kézikönyve szerint, továbbá az V–VI. évfolyamon több éven keresztül görög nyelvet és ó- és újszövetségi könyvek ismertetését is oktatott.⁴⁴ Később híressé vált tanítványai közül a legnevezetesebb Mikszáth Kálmán, akit 1864/65-ben lélektan, 1865/1866-ban esztétika tárgyokban tanított.⁴⁵

---

39 Pályázatok. In: Néptanítók Lapja, 6. (1873) 31. sz. 545. p. (júl. 31.); Pályázat. In: Protestáns egyházi és iskolai lapok, 16. (1873) 30. sz. 957. p. (júl. 27.). Pályázatok. In: Néptanítók Lapja, 10. (1877) 12. sz. 225. p. (jún. 30.), Pályázatok. In: Protestáns egyházi és iskolai lapok, 20. (1877) 26. sz. 831. p. (júl. 1.). Néptanítók Lapja, 17. (1884) 47. sz. 448. p. (júl. 12.); Munkatanítónői állás. In: Néptanítók Lapja, 27. (1894) 62. sz. 579. p. (aug. 4.).

40 Adakozások a pesti prot. árvaházra. In: Protestáns egyházi és iskolai lapok, 17. (1874) 19. sz. 605. p. (máj. 10.). Számadás. In: Protestáns egyházi és iskolai lapok, 18. (1875) 1. sz. 31. p. (jan. 3.).

41 Hivatalos jelentés a szegedi vízkárosult evang. egyház és lelkész részére történt segélygyűjtésről. In: Protestáns egyházi és iskolai lapok, 22. (1879) 17. sz. 545. p. (ápr. 27.).

42 Budapesti Hírlap, 12. (1892) 87. sz. 17. p. (márc. 27.).

43 Czipszer Sámuel hagyománya, Selmecczen. In: Protestáns egyházi és iskolai lapok, 17. (1874) 26. sz. 826–827. p. (jún. 28.). Protestáns egyházi és iskolai lapok, 18. (1875) 7. sz. 217. p. (febr. 14.). Kegyes alapítványok Selmecczen. In: Protestáns egyházi és iskolai lapok, 21. (1878) 3. sz. 89. p. (jan. 20.). Selmeccről. In: Protestáns egyházi és iskolai lapok, 22. (1879) 35. sz. 1127. p. (aug. 31.).

44 *Breznyik János: A selmecbányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története. Selmeccbánya, 1883. 379. p.*

45 *Praznovszky, 1999.*

Händel alapító tagja volt az Országos Magyar Iparegyesületnek (1867) és a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak (1888), tagja volt 1885-től a Magyarországi Kárpátegyesületnek és 1906-tól a Magyar Pedagógiai Társaságnak.⁴⁶ 1900-tól igazgatósági tagja a Selmeci Népbank Rt-nek, 1901-től a selmecbányai takarékpénztárnak.⁴⁷

Bár Händel szepességi szász családból származott, és Selmecbányán a német–magyar (tehát nem a szlovák) gyülekezet lelkésze volt, buzgó magyarságáról több feljegyzés is megemlékezett. 1885-ben pénzt adományozott a brassói evangélikus magyar egyház szász egyháztól elszakadására.⁴⁸ 1895-ben a Kossuth-gyászmenetek sorában a vidéki rendezvények körében első helyen (márc. 24.) szerepelt a selmecbányai gyászünnep, ahol az evangélikus istentiszteleten Händel „nagy hatású templomi beszédben méltatta Kossuth Lajos érdemeit”.⁴⁹ Az 1899. évi egyházmegyei gyűlésen pedig olyan jelentést készített, ami a sajtó figyelmét is felkeltette: „A napirend tárgyai közül különösen Händel Vilmos főesperes jelentése érdekes. Örömmel konstataulta ugyanis, hogy az egyház tót hívei körében egyre jobban terjed a magyarság. Minden gyülekezetükben megülték a magyar nemzet ünnepeit, azonkívül pedig Szász és Fehérkat községekben a magyar nyelvű istentiszteletet hozták be.”⁵⁰

40 év jutalma — Ferenc József-rend

Händel Vilmos egyházi és világi ügyekben kifejtett négy évtizedes munkásságát megünnepelték gyülekezeti társai,⁵¹ de azt a helyi politika állami kitüntetéssel is

46 Az országos magyar iparegyesület. In: Budapesti Közlöny, 1. (1867) 146. sz. 1647. p. (szept. 6.); Nyugtázások. In: Anyagi érdekeink, 1. (1871) 2. sz. 32. p. (aug. 16.); Protestáns Szemle, 5. (1893) 2. sz. borító; A Magyarországi Kárpátegyesület tagjainak névjegyzéke. In: A Magyarországi Kárpátegyesület évkönyve, 12. Igló, 1885. 261. p.

47 Magyar Compass, 29/1. (1900) 635–636. p.

48 Kimutatás. In: Protestáns egyházi és iskolai lapok, 28. (1885) 20. sz. 641. p. (máj. 17.).

49 Budapesti Hírlap, 15. (1895) 83. sz. 5. p. (márc. 26.).

50 Magyarosodó tótok. In: Budapesti Hírlap, 19. (1899) 190. sz. 7. p. (júl. 11.).

51 „Laszkáry Pál egyházmegyei felügyelő megnyitó beszédében meleg hangon emlékezett meg elnöktársa, Händel Vilmos főesperes érdemeiről, ki mint selmecbányai lelkész negyven év óta, mint főesperes tizenhat év óta, azonkívül mint a kerületi és egyetemes közgyűlések egyik buzgó főjegyzője, áldásosan működik egyháza és hazája javára. Indítványozza, hogy a főesperesnek sokoldalú hasznos működéséért és buzgalmáért jegyzőkönyvileg köszönet és elismerés nyilváníttassék. Az indítványt a közgyűlés lelkes éljenzéssel elfogadta. A főesperes erre ékes

el akarta ismerni. A korabeli gyakorlat szerint az eljárás ilyenkor az volt, hogy a kitüntetési javaslatot a foglalkozás szakterülete szerinti miniszternek nyújtották be. A tárcavezető — egyetértése esetén — előbb engedélyt kért a minisztertanácstól, hogy a kitüntetést az uralkodónál javaslatba hozza, majd annak jóváhagyása után kérte az őfelsége személye körüli miniszter közbenjárását, hogy javasolja — korabeli szóhasználat: „eszközölje ki” — az uralkodónál a kitüntetés odaítélését, vagyis „legkegyelmesebb adományozását”. Ugyanez volt az eljárásrend a nemességadományozások esetében, azzal a kiegészítéssel, hogy az Országos Levéltártól szakvéleményt kértek a nemesi előnév és a címer közjogi és heraldikai megfelelőségéről. Az ilyen uralkodói elismerések dokumentációja tehát a kezdeményezők, a szakminisztérium, a minisztertanács, az őfelsége személye körüli minisztérium és a levéltár — szerencsés esetben fennmaradt — magán vagy hivatali iratanyagában kutatható fel.

1903 elején Szitnyai József selmecebányai polgármester kezdeményezte Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternél, hogy Händel Vilmost terjesszék fel a Ferenc József-rend lovagkeresztjére.⁵² Javaslatát Lits Gyula Hont vármegyei főispán és Baltik Frigyes dunáninneni evangélikus püspök is pártolta.⁵³

Wlassics április 22-én megszerezte a Minisztertanács hozzájárulását a kitüntetés adományozására,⁵⁴ majd április 30-án átiratban megkérte gróf Széchenyi Gyula őfelsége személye körüli miniszter közbenjárását. Javaslatában részletesen — bár Szinnyei szócikkénél nem alaposabban — ismertette Händel életrajzát, irodalmi munkásságát, megemlítve, hogy „egyházának ügyeiben kifejtett tevékenysége mellett mindenkor élénken részt vett a város társadalmi mozgalmaiban is. Tagja a közigazgatási és törvényhatósági bizottságnak és e téren is hasznos

---

szavakban köszönte meg a bizalmat, mely további működésére buzdítólag fog hatni.” Áramlatok a Felvidéken. In: Budapesti Hírlap, 22. (1902) 185. sz. 10. p. (júl. 8.).

- 52 A rendet I. Ferenc József császár alapította 1849-ben, amelynek — a rendszabályok bővítésével végül — négy osztálya volt: nagykeresztesek, középkeresztesek, tisztek és lovagok. A rendet születésre, vallásra és állásra tekintet nélkül, kül- és belföldi polgári személyek is elnyerhették kiváló érdemeik jutalmául, de a rendjel tulajdonosa nemességet vagy örökölhető kitüntetést nem szerzett. Ferenc József-rend. Révai Nagy Lexikona. VII. Bp., 1913. 419. p.
- 53 Az adományozás iratai: MNL OL K 20. 1903–579. A kitüntetést kezdeményező három javaslat nem maradt az ügyiratban.
- 54 MNL OL K 27 Miniszterelnökségi Levéltár, Miniszterelnökség, Minisztertanácsai jegyzőkönyvek (a továbbiakban K 27) 1903. ápr. 22. (17. ülés) 36. napirendi pont: Javaslat Händel Vilmos selmecebányai evangélikus lelkész, kerületi főesperes részére a Ferenc József Rend lovagkeresztje kitüntetés adományozására (elérhető: www.adatbazisokonline.hu). A napirend kivonata: MNL OL K 20. 1903–579. (599/1903.).

munkássággal támogatja a város tanácsát közügyeinek vezetésében”. A miniszter szerint „e sokoldalú tevékenység, melyet e férfiú 40 évet meghaladó lelkészi pályafutásában kifejtett, méltán megérdemli, hogy a kitüntetés külső díszével is felruháztassék. Politikai magatartása kifogástalan.”⁵⁵

Széchenyi május 15-én nyújtotta be az uralkodóhoz az — előiratokhoz képest új információt nem tartalmazó — előterjesztését és annak német nyelvű fordítását, csatolva a szakminiszter átiratát, a javaslatot tevők felterjesztéseit, valamint az uralkodói döntés tervezetét. A miniszter arra tekintettel, hogy a főispán és a püspök is melegen támogatták a javaslatot, kérte a kitüntetés adományozását.⁵⁶

Az uralkodó május 20-án legfelsőbb elhatározással Händel Vilmosnak „az egyház és a közügyek terén szerzett érdemei elismeréséül” díjmentesen adományozta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét. A rend irodája már május 22-én megküldte a kitüntetést, az adományozó oklevelet és az alapszabályokat a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, de az elkallódó átvételi elismervény miatt csak július 5-én jelentették, hogy a lovagkeresztet Händel átvette.⁵⁷ Az érdemrendet június 25-én a megyei bizottság ünnepi ülésén nyújtották át, az alkalomról több napi- és hetilap is tudósított.⁵⁸

50 év jutalma — a magyar nemesség

1912-ben Händel selmecbányai lelkészi szolgálatának 50. évét kezdte meg. A tiszteletre méltó évfordulóról a felekezeti sajtó és a dunáninneni evangélikus egyházkerület közgyűlése is megemlékezett.⁵⁹ A lelkész ötvenéves működése elismeréséül a magyar nemességért folyamodott, amely törekvésében támogatta őt a vallás- és közoktatási miniszter is.

---

55 MNL OL K 20. 1903–579. (579/1903.).

56 MNL OL K 20. 1903–579. (599/1903., 663/1903.).

57 MNL OL K 20. 1903–579. (699/1903., 747/1903., 905/1903.).

58 Kitüntetett lelkész. In: Pesti Napló, 54. (1903) 173. sz. 9. p. (jún. 26.); Budapesti Hírlap, 23. (1903) 174. sz. 12. p. (jún. 26.); Kitüntetett lelkész. Budapesti Napló, 8. (1903) 173. sz. 10. p. (jún. 26.); Kitüntetett lelkész. Független Magyarország, 2. (1903) 458. sz. 14. p. (jún. 26.); Händel Vilmos ünneplése. In: Protestáns egyházi és iskolai lapok, 46. (1903) 52. sz. 826. p. (dec. 27.).

59 Jubileum. In: Dunántúli Protestáns Lap, 23. (1912) 20. sz. 178. p. (máj. 19.). A dunáninneni evangélikus egyházkerület közgyűlése. In: Budapesti Hírlap, 32. (1912) 204. sz. 10. p. (aug. 30.); Pesti Hírlap, 34. (1912) 205. sz. 24. p. (aug. 30.).

Gr. Zichy János kultuszminiszter 1912. április 19-én átiratban kérte a Belügyminisztérium vezetésével megbízott gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnököt, hogy mivel szeretné javasolni Händel számára a magyar nemesség „váraljai” előnévvel adományozását, közjogi helyesség szempontjából bírálják el e szándékát, valamint a címertervet és a leírást véleményezzék. A miniszter megjegyezte, hogy „Händel Vilmos öt évtizedet meghaladó lelkipásztori, tanári és irodalmi, valamint közéleti működése indokoltta teszi, hogy részére a magyar nemesség előnévvel leendő adományozását” javasolja. Április 28-án a belügyminiszter a kérvényt rövid úton az országos főlevéltárnoknak küldte meg véleményezésre.⁶⁰

Csánki Dezső frissen kinevezett országos főlevéltárnok május 5-én kelt jelentése szerint a váraljai előnév csak akkor volna javaslatba hozható, „ha az ily nevű községek valamelyikével kellő kapcsolatot (születés, birtoklás stb.) kimutatni képes lenne” a reménybeli adományos. Ha azonban valamilyen jelzős Váralja helységről (pl. Lublóváralja, Krasznahorkaváralja) lenne szó, akkor az előnév csak ilyen teljes alakban és ugyancsak indokolt kapcsolat alapján javasolható. A bemutatott címerterv nagyjából kifogástalan és a heraldika szabályainak megfelelő, de „a sas által tartott *magyar címer* az újabb közjogi gyakorlat értelmében sem maga egészében, sem pedig részeiben nem engedélyezhető”. Ezért a kérelmezőt arra kell utasítani, hogy a magyar címer helyett más tárgyat, pl. egy nagy könyvet (bibliát) vagy más alkalmas tárgyat tartson. Az így módosított címertervet és a helyesbített címerleírást három példányban kell majd ismét benyújtani.⁶¹ A jelentés megállapításairól a belügyminiszter május 28-án értesítette a kultuszminisztert, jelezve, hogy a módosított címerrajzot és címerleírást majd csak a nemességadóományozás után kell benyújtani.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter július 16-án Lukács László új miniszterelnök–belügyminisztert tájékoztatta, hogy a választ Hont vármegye és Selmecbánya főispánjának tudomására hozta, hogy azt bizalmasan közölje a kitüntendővel, és visszakérőleg a főispán választát is megküldte.⁶² Ez a levél nincsen az ügyiratban, ezért annak tartalmáról csak a további ügyintézésből következtethetünk.

A belügyminiszter az országos levéltárnokot ismét rövid úton véleményadásra kérte a választott „szepesváraljai” előnévvel kapcsolatban. Csánki helyett

---

60 MNL OL K 148 Belügyminisztériumi levéltár, Belügyminisztérium, Elnöki iratok, 1912-2a-2827. (1057/1912. VKM).

61 MNL OL Y 1 Az Országos Levéltár Levéltára, Általános iratok 1944-ig. 1918–107. (791/1912. OL). Ügyirati tisztázata: MNL OL K 148. 1912-2a-2827.

62 MNL OL K 148. 1912-2a-2827 (5080/1912.; 2677/1912. VKM).

Tagányi Károly országos levéltárnok válaszolt 1912. július 19-én: miután a főispán 323/1912. számú jelentése igazolta Händel szepesváraljai születését, azt az előnevet javaslatba hozhatónak jelentette ki, de az adományozandó címerrel kapcsolatban a folyamodó az előző utasításnak megfelelően járjon el. Ennek alapján a kultuszminisztert augusztus 6-án értesítették, hogy a választott előnévvel szemben közjogi akadály nem merül fel, a címernél azonban a korábbi belügyminiszteri véleményt vegyék figyelembe.⁶³

A nemességadományozás ügye ezt követően megakadt, amelyben bizonyára közrejátszott, hogy 1913-ban személycsere történt a kultusztárca élén (gróf Zichy Jánost Jankovich Béla váltotta), így az adományozás kezdeményezése 1914-re húzódott át.

A Minisztertanács 1914. július 16-i ülésének 21. napirendi pontjában a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére hozzájárultak ahhoz, hogy Händel Vilmos evangélikus lelkész és főesperes, valamint utódai számára „az egyházi élet terén félszázadot meghaladó kiváló működésével szerzett érdemei elismerésül magyar nemességnek »szepesváraljai« előnévvel díjmentesen való legkegyelmesebb adományozása iránt legfelsőbb helyre legalázatosabb javaslat tétessék”.⁶⁴ A hitelesített jegyzőkönyv e napirendi pontot tartalmazó kivonatát az őfelsége személye körüli, a vallás- és közoktatásügyi, valamint a belügyminiszter számára is megküldték.⁶⁵

A vallás- és közoktatásügyi miniszter július 21-én küldte meg javaslatát az őfelsége személye körüli miniszternek. Händel életrajzát jórészt Szinnyei alapján ismertette: 1862-től a magyar–német evangélikus egyház választotta meg lelkészének, „és azóta ritka önzetlenséggel szakadatlanul ezen egyház szolgálatában maradt, bár a lefolyt ötven esztendő meghaladó időszak alatt nem egyszer lett volna alkalmá nagyobb javadalmú állásokat elfoglalni”. 1888-ban a nagyhonti egyházmegye főesperesévé, 1894-ben a dunáninneni egyházkerület főjegyzőjévé választották meg, 1891–1894 között az országos zsinat jegyzője volt. 1908 októberében egyhangúlag a magyarhoni egyetemes egyház főjegyzőjévé választották meg.

---

63 MNL OL K 148. 1912-2a-2827 (5080/1912.). Fogalmazványát l. MNL OL Y 1. 1918–107. (1306/1912. OL).

64 MNL OL K 27. 1914. július 16. (19. ülés), 21. napirendi pont (elérhető: www.adatbazisokonline.hu).

65 A kivonatokat október végén küldték meg a minisztereknek, és mindenütt ad acta tették azokat, majd a későbbi ügyintézés során szerelték az ügyirathoz: MNL OL K 20. 1918–384. (2556/1914. 2172/1914.); K 148. 1918–3–503. (7805/1914.).

Lelekipásztori tevékenysége mellett 42 éven keresztül tanított vallástant a selmecbányai evangélikus főgimnáziumban, továbbá sok éven át bölcsészetet, egyháztörténetet és görög nyelvet is. A főgimnáziumban a tanítóképezdét ő szervezte meg, és a tantervét is ő készítette. Közel negyven éven át az evangélikus felsőbb leányiskolában is tanított.

Händel nemcsak az egyházi életben fejtett ki tevékenységet. Ennek elismerésképpen a selmecbányai törvényhatóság megalakulása óta tagja a törvényhatósági bizottságnak, 44 éve pedig a selmeci kaszinó alelnöke. 1903. május 20-án az uralkodótól az egyház és a közügyek terén szerzett érdemei elismeréséül a Ferenc József-rend lovagkeresztjét nyerte el.

Az előterjesztés a családját is bemutatta: 1867-ben kötött házasságot Heincz Viktóriával, három gyermekük született: Vilmos, jogtudor, a debreceni jogakadémia rendes tanára, budapesti egyetemi magántanár, a debreceni evangélikus egyház presbitere, honvéd hadnagy; Valéria; Béla, jogtudor, gyakorló ügyvéd Budapesten, a budapesti evangélikus egyház presbitere, cs. és kir. hadnagy. A miniszter visszakérőleg csatolta Hont vármegye főispánjának és a dunáninneni evangélikus egyházkerület elnökségének pártoló nyilatkozatait is.⁶⁶

Burián István őfelsége személye körüli miniszter augusztus 21-én terjesztette az uralkodó elé a nemességadományozási javaslatot, de több mint két évnek kellett elteltnie, mire az uralkodó döntést hozott.⁶⁷

I. Ferenc József — egyik utolsó intézkedéseként — 1916. november 15-én kelt legfelsőbb elhatározásával „szepesváraljai” előnévvel magyar nemességet adományozott Händel Vilmosnak és törvényes utódainak „az egyházi élet terén sok évi kiváló működésével szerzett érdemei elismeréséül”.⁶⁸ Az 1912-ben indított kegyadományozási kérelem négy év múlva meghozta gyümölcsét. Az uralkodói döntést november 18-án a Miniszterelnökség útján megküldték a válás- és közoktatási miniszternek abból a célból, hogy azt az adományozottal közölje, valamint hogy tájékoztassa őt arról, hogy a nemesi oklevél kiállítása iránt

---

66 MNL OL K 20. 1914–384 (2172/1914., ebben 3370/1914. VKM).

67 MNL OL K 20. 1914–384 (2172/1914.).

68 MNL OL K 20. 1914–384 (2142/1916.). K 19. Őfelsége Személye körüli M. Kir. Minisztérium, Királyi Könyvek, 73. köt. p. 344. Budapesti Közlöny, 50. (1916) 275. sz. 1. p. (nov. 25.); Ferenc József utolsó kéziratai. In: Pesti Napló, 67. (1916) 327. sz. 4. p. (nov. 26.); Magyar nemesség. In: Budapesti Hírlap, 56. (1916) 329. sz. 17. p. (nov. 26.); Evangélikus papok kitüntetése. In: Az Est, 7. (1916) 330. sz. 9. p. (nov. 26.); Evangélikus lelkészek kitüntetése. In: Pécsi Napló, 25. (1916) 265. sz. 6. p. (nov. 26.); Hivatalos Közlöny, 24. (1916) 26. sz. 431. p. (dec. 1.); Kitüntetés. In: Protestáns egyházi és iskolai lapok, 59. (1916) 50. sz. 596. p. (dec. 10.).

közvetlenül forduljon az Ófelsége Személye Körüli Minisztérium Segédhivatali Igazgatóságához.⁶⁹

Händel Vilmos sem sietett, csak 1917. december 1-jén nyújtotta be kérvényét a segédhivatali főigazgatóhoz nemesi oklevele kiállítása tárgyában. A családtagok keresztelésére és házasságaira vonatkozó 15 melléklettel ellátott kérvényben részletesen megadta, mely adatokat kéri felvenni a nemesi oklevélbe.

A segédhivatal február 5-én megállapította a nemesi oklevélbe felveendő adatokat: „Szepesváraljai Händel Pál Vilmos és hites nejétől, született Heincz Viktória Otíliaától származó Vilmos Viktor Lajos és Béla Emil Hugó nevű fiai, valamint Valéria Emilia nevű leánya s mindkét nembéli valamennyi törvényes ivadéka és maradékai”, egyúttal megjegyezte, hogy az unokák a nemesi oklevélben nem neveztetnek majd meg; ugyanakkor a záradékolt címerrajz és címerleírás beérkezéig a kiállítást felfüggesztette. Február 15-én arról értesítette Händelt, hogy a kiadmányozási díj 189 korona (K), a kiállítási költség pedig egyszerűbb kivitelben 520 K, díszesebb kivitelben 910 K, kéri, hogy a megfelelő összeget fizesse be. Händel másnap feladott 709 koronát a kiállítás költségeire, vagyis az egyszerűbb változatot rendelte meg. Február 26-án a segédhivatali főigazgató intézkedett az oklevél kiállításáról.⁷⁰

A címerterv és a címerleírás

Händel címertervét Keöpeczi Sebestyén József festőművész, az Országos Levéltár megbízott címerfestője készítette el, és annak engedélyeztetését is ő végezte.⁷¹ 1918. január 12-én kelt a belügyminiszterhez intézett kérvénye, amelyben a címertervet és annak leírását ismertette. A beadványt január 18-án rövid úton véleményezésre kiadták az Országos Levéltárnak, Csánki Dezső országos főlevéltárnok január 25-én jelentette, hogy „a bemutatott címertervezet és címerleírás ellen heraldikai szempontból észrevétel nem forog fenn”.⁷² A minisztériumi kiadóhivatalban a címertervezet két példányára az „Adományozható”, a címerleírás két példányára az „Elfogadható” záradékokat vezették rá, ezekből 1-1 példányt az ügyirat mellett visszatartottak. A címertervezet leírása: „Álló, csücskös talpú pajzs, melynek kék mezejében zöld hármás halom középsőjén arany koronából

69 MNL OL K 20. 1914–384 (2142/1916.).

70 MNL OL K 20. 1918–384. (2142/1916.).

71 Sebestyénről l.: *Szekeres Attila István*: Keöpeczi Sebestyén József, a címerművész. Barót, 2014.

72 MNL OL K 20. 1918–384. (2142/1916.); K 148. 1918–3–503.; Y 1. 1918–107.

jobbra tekintő, vörös nyelvét kiöltő, stilizált arany sas nő ki; a sas mellére aranyozott, barna kötésű könyv van helyezve, melynek közepét arany talpas kereszt díszíti. A pajzsra helyezett, jobbra fordított, koronás nyílt lovagsisak dísz: a koronából kinövő, jobbra fordult, vörös nyelvét kiöltő, koronás, arany oroszlán, felemelt jobbjaival arany markolatú, kivont görbe kardot tartva. A sisak takarója mindkét oldalon kék-arany”.⁷³

A Belügyminisztérium 1918. február 6-án megküldte őfelsége személye körüli miniszternek a címertervezet és a címerleírás 2-2 példányát (1-1 példányt az előírt záradékkal). Ennek alapján a segédhivatalban elkészítették a — személyes adatokon túl csak formális szövegezésű — címereslevelet, amelyet I. Károly 1918. február 27-én adott ki. A nemeslevél további sorsa nem ismert, bár 1923-ban Händel kisebbik fia, Béla jegyzőkönyvileg kijelentette, hogy a Selmecebányán tartózkodó édesapja a királyi oklevelet átvette, de hogy hol és mikor, azt nem tudta megmondani.⁷⁴

---

73 A címertervezet és a leírás záradékolt másolata: MNL OL, K 148. 1918–3–503., eredeti példánya: MNL OL K 20. 1918–384. (2142/1916.). A címerterv hátlapjának jobb alsó sarkában Keöpeczi Sebestyén József domborpecsétje látható.

74 MNL OL K 20. 1918–384. (2142/1916.).